

Unitat 12 L'irracionalisme i el vitalisme. Nietzsche

1. Marc històric i filosòfic. L'irracionalisme i el vitalisme
2. Friedrich Nietzsche. Vida i obres
3. La voluntat de poder
4. El coneixement sota sospita
5. La crítica dels valors morals
6. La mort de Déu, el nihilisme, el superhome i l'etern retorn
7. *Sobre veritat i mentida en sentit extramoral, Aurora, La gaia ciència, Així parlà Zaratustra, Més enllà del bé i del mal i Genealogia de la moral*

1. Marc històric i filosòfic. L'irracionalisme i el vitalisme

- Des de la primera meitat del segle XIX trobem a Alemanya i altres països actituds irracionalistes i antiidealistes que reaccionen contra el sistema filosòfic dels pensadors idealistes i, concretament, de Hegel.
- Especialment, cap al tombant de segle (finals del XIX i inicis del XX) apareixen en l'art, en la literatura i en la filosofia actituds contràries tant a l'idealisme com a la mentalitat positivista, utilitarista i pragmàtica de la segona meitat del segle XIX:
  - Es reivindica l'experiència vital immediata, l'emoció, la passió, l'instint, la intuïció
  - Se sospita que totes les abstraccions (les produïdes per la ciència, la filosofia, la matemàtica, etc.) més que donar-nos la realitat, ens l'allunyen i ens la prenen.
- Algunes d'aquestes actituds tendeixen cap a l'**irracionalisme** i/o el **vitalisme**.

Irracionalisme

- L'**irracionalisme** és la tendència a **desconfiar de la raó** com a eina del coneixement i com a guia de l'acció, i a **valorar el sentiment, la intuïció o l'instint** com a formes d'aprehendre la realitat i dirigir l'acció. Es tendeix a afirmar que el món o la vida no es deixen reduir a les fórmules de la racionalitat i es busca una aprehensió més immediata, més vivencial o més intuïtiva de categories com ara la **voluntat** (Schopenhauer i Nietzsche), l'**existència** (Kierkegaard) o la **vida** (Nietzsche).
- L'irracionalisme posa en qüestió la confiança en la raó com a eina de descobriment de la veritat i instrument de progrés que estava implícita en el pensament de Descartes, en el projecte cultural i social que arrenca amb la Il·lustració i en l'idealisme de Hegel.
- Es podrien assenyalar com a trets comuns dels pensadors irracionalistes:
  - La valoració positiva del món de les emocions, la voluntat i de la imaginació.
  - L'accentuació del caràcter angoixant i dolorós de l'existència humana.
  - El refús de la filosofia sistemàtica.
  - La valoració de l'art com a forma de coneixement superior.
  - L'èmfasi en la individualitat.
- Es poden trobar elements irracionalistes en pensadors com ara:
  - Schopenhauer (1788-1860)
  - Kierkegaard (1813-1855)
  - Nietzsche (1844-1900)
  - Dilthey (1833-1911)

Vitalisme o «filosofies de la vida»

- En el sentit de «filosofia de la vida», el **vitalisme** designa uns corrents filosòfics, amb característiques molt diverses, que situen la **vida** com a centre de les seves reflexions.
- La vida no té un sentit estrictament biològic ni biogràfic, sinó que és una mena d'**impuls universal**, en realitat impossible de definir o determinar amb paraules.
- Es poden relacionar amb el vitalisme:
  - Schopenhauer (1788-1860)
  - Nietzsche (1844-1900)
  - Dilthey (1833-1911)
  - Bergson (1859-1941)
  - Joan Maragall (1860-1911)
  - Ortega y Gasset (1883-1955)
  - Unamuno (1864-1936)

2. Friedrich Nietzsche. Vida i obres

- Nietzsche (1844-1900) és, amb **Marx** i **Freud**, un dels pensadors que més ha influït en el segle XX. Tots tres són anomenats a vegades «**filòsofs de la sospita**», perquè tots tres, malgrat ser molt diferents, estenen la sospita de la «**consciència com a mentida**» i, per tant, posen en crisi els plantejaments fonamentals de la filosofia moderna des de Descartes. Tots tres conceben la filosofia com a desvetllament d'alguna cosa que està oculta:
  - Marx desvetlla que la ideologia està determinada per la infraestructura econòmica.
  - Freud desvetlla que la consciència està determinada per l'inconscient.
  - Nietzsche desemmascara els falsos valors, que són producte de formes de la voluntat de poder que renega d'ella mateixa.
- Nietzsche és un autor que ha estat llegit des de múltiples perspectives. Se l'han volgut apropiat pensaments tan diferents com el nazisme, l'anarquisme o la postmodernitat.
- Friedrich Nietzsche va néixer en una família de pastors luterans.
- Va tenir una sòlida formació humanista i musical. Va ser intèrpret de piano i compositor, a part de gran amic de Wagner, fins que van barallar-se el 1878.
- Va ser professor de filologia clàssica a la Universitat de Basilea, i va prendre la nacionalitat suïssa, fins que, el 1879, una malaltia neurològica i les desavinences amb els seus companys universitaris el va fer renunciar.
- El 1889, mentre era a Torí, va patir una mena de col·lapse que el portarà a la bogeria i va ser reclòs en un centre psiquiàtric. Quedarà sota la custòdia de la seva mare i la seva germana fins a la mort.
- Obres:
  - *El naixement de la tragèdia* (1872).
  - *Sobre veritat i mentida en sentit extramoral* (1873, publicat pòstumament).
  - *Humà, massa humà* (1878).
  - *Aurora* (1881).
  - *La gaia ciència* (1882).
  - *Així parlà Zaratustra* (1885)
  - *Més enllà del bé i del mal* (1886)
  - *La genealogia de la moral* (1887)

3. La voluntat de poder

- Nietzsche retorna, en cert sentit, a **Heràclit**: el món és un perpetu joc de forces, un conflicte constant, un flux continu, un afany imparable de tot per imposar-se, un impuls creador que continuament busca noves formes...
- Seguint Schopenhauer, que parlava de tota la realitat com a expressió (o representació) del que anomenava *voluntat*, Nietzsche expressa aquest **impuls incessant** com a **voluntat de poder** (o **voluntat de potència**). La voluntat de poder s'expressa en (però no es pot reduir a):
  - La lluita de tots els éssers vius per sobreviure i crear formes superiors de vida.
  - L'anhel de l'ésser humà per realitzar els seus desitjos.
  - La ciència, l'art, la filosofia, la moral...

4. El coneixement sota sospita

- A *Sobre veritat i mentida en sentit extramoral* Nietzsche formula la seva teoria sobre:
  - El llenguatge
  - La veritat

Crítica de la representativitat del llenguatge

- La crítica de Nietzsche a la representativitat del llenguatge obre la porta a la «**consciència lingüística**», que és un dels trets més característics del pensament del segle XX i XXI.
- Nietzsche parteix del fet que les vivències són úniques, individuals, irrepetibles. **Les paraules són metàfores** mitjançant les quals ens referim a aquesta multiplicitat de vivències. El problema és que **oblidem l'origen metafòric de les paraules**, i acabem creient en l'existència de models originals, a la manera platònica:
  - Primer l'estimulació nerviosa és metaforitzada en imatge.
  - Després la imatge és metaforitzada en paraula.
  - Les paraules adquireixen i acumulen significat per la seva relació amb altres paraules.
- **Una llengua és un sistema classificatori** i cada llengua ordena segons uns principis determinats i diferents.
- **El llenguatge no expressa la realitat, sinó la nostra relació amb ella.** És un procediment mitjançant el qual **antropomorfitzem** el món. (text 2)
- De la mateixa manera podem analitzar la **formació de conceptes**: gràcies a la capacitat d'abstracció podem generalitzar impressions, imposant un ordre, una llei, uns límits en l'esdevenir. Aquest ordre ens permet controlar la realitat i, així, sobreviure.
- Quan pretenem que la paraula no sigui només l'expressió metafòrica d'una vivència, sinó que n'expressi l'essència, pensem els conceptes com a entitats universals (Sòcrates i Plató). El concepte implica una igualació del que és desigual.
- El que fem és **projectar les nostres condicions de supervivència en el món**, però acabem pensant aquest ordre que nosaltres imposem com atributs de l'ésser.
- A partir de la nostra necessitat de mantenir fermament lligades les nostres creences, hem deduït que el món vertader no és flux, sinó ordre.
- Les paraules, i el llenguatge no representen la veritable realitat de l'ésser, sinó només una organització i valoració que ens és útil per subsistir i dominar.

Critica de la veritat. Perspectivisme

- Nietzsche **critica la concepció clàssica de la veritat**, segons la qual el món té una estructura fixa i objectiva, i la veritat és la correspondència del que s'afirma amb el que és.
- Nietzsche entén que la invenció del coneixement i de la veritat és el moment més «altiu i mentider» de la història de la humanitat (**text 1**):
  - L'enteniment humà no és res particularment important, sinó un instrument de l'ésser humà, per dominar i imposar-se.
  - **No hi ha una veritat objectiva**, sinó interpretacions que cada ésser fa, a partir de la seves pròpies necessitats vitals i perspectives (**perspectivisme**).
  - Cada perspectiva és expressió d'unes certes forces, d'una voluntat de poder. «La veritat és aquella classe d'error sense la qual una espècie determinada d'éssers vius no podria viure» (*La voluntat de poder*). (**text 3**)
  - La falsedat, per tant, no és tampoc una objecció contra una asseveració, sinó que el que importa és fins a quin punt afavoreix la vida o hi està en contra.
  - En conseqüència, **el que cada interpretació del món revela és un tarannà**, una posició davant de la vida, una fortalesa o feblesa a l'hora d'enfrontar-se a la vida.
    - Concretament, la forma d'entendre el món de l'home occidental deriva d'una perspectiva socràticocristiana, i és expressió del ressentiment davant del món i l'ésser humà mateix, una negació de la força creadora de la vida.
- En definitiva, Nietzsche critica els suposats avenços que la humanitat ha cregut fer gràcies a l'ús de la raó des del pensament grec, que culminarien amb la Il·lustració. Aquestes posicions no són més que continuacions de l'esperit teològic que es pretén superar. La **voluntat de veritat** i els ideals de **progrés** vénen a substituir les creences que es creia que se superaven.
- La **voluntat de veritat**, doncs, és assumida com una exigència moral: ens sentim obligats a dir allò que és tingut per veritat i a cercar l'«autèntica» veritat, oblidant que aquesta és només un punt de vista determinat. Cada societat estableix l'obligació moral d'acceptar unes formes de veritat determinades.

5. La crítica dels valors morals

- Tradicionalment la filosofia ha intentat fonamentar la moral a partir d'alguna realitat objectiva:
  - Plató: món de les idees i idea de Bé.
  - Pensadors cristians: voluntat de Déu.
  - Hume: sentiment moral.
  - Kant: la raó en el seu ús pràctic. que prescriu l'imperatiu categòric.
- Nietzsche no vol fer una ètica com a forma per fonamentar que hi hagi alguna cosa que estigui bé i una altra que estigui malament o que hi hagi un deure. Per a Nietzsche, no hi ha un codi immutable de valors morals. Ens hem de situar **Més enllà del bé i del mal**.

La genealogia

- Nietzsche no pretén fonamentar la moral, sinó desemmascarar-la mostrant a què respon, com s'ha construït: això ell ho anomena fer la **genealogia de la moral**.
- **Genealogia** és, a partir de Nietzsche, un mètode de recerca que pretén mostrar com totes les formes de valoració, identitats socials o conceptes filosòfics emergeixen com a producte de relacions de força.
- En fer una **genealogia de la moral** no es vol argumentar perquè una acció o una forma de ser és bona i una altra dolenta, sinó per què s'ha arribat a la situació en què s'anomenen bones unes coses i dolentes, malvades o perverses unes altres.
- En realitat, tots els codis morals són expressió de la voluntat de poder. Però no tots són igualment valuosos. Es tracta d'observar el seu origen per desemmascarar el que hi ha al darrere.
- La voluntat de poder pot adquirir formes diverses:
  - Una **voluntat ascendent**, a favor de la vida: és una voluntat activa i creadora que s'afirma a ella mateixa, que enalteix els instints vitals.
  - Una **voluntat decadent**, contrària a la vida: és una voluntat reactiva i negadora, que renega de les pulsions vitals, perquè no sap sotmetre-les i, aleshores, intenta eliminar-les. Sorgeix així un individu feble i covard.

La moral dels senyors i la moral dels esclaus

- La moral que s'ha imposat al món occidental prové d'una banda de dos tradicions que han confluit: la judeocristiana i la socràticoplatònica. És expressió d'una voluntat decadent. Nietzsche vol descobrir com s'ha construït, aplicant el **mètode genealògic**:
  - Si analitzem els **termes morals (bo/dolent, bo/pervers o malvat...)** ens adonem que, originàriament, tenien un sentit diferent de l'actual:
    - **els bons, els nobles eren els aristòcrates**, els guerrers, els poderosos, els distingits. Es caracteritzaven per la veracitat i la valentia.
    - **els dolents, els vilans, els brivalls eren els febles**, els plebeus, els covards, els vulgars, els dominats. Es caracteritzaven per la falsedat i la covardia. **(text 4)**
  - Per influència de la moral judeocristiana, el sentit d'aquests termes va canviar: el que abans era una primacia social (noble, bo), passa a ser una primacia psíquica o moral.
    - **bo s'aplica ara als humils**, els pobres d'esperit, els compassius —és a dir, els febles.
    - **pervers o malvat s'aplica als orgullosos**, als poderosos, als forts, bells i feliços. **(text 9)**
  - Aquest capgirament dels valors implica el triomf del que Nietzsche anomena **moral dels esclaus** sobre la **moral dels senyors**:
    - La **moral dels senyors, o moral noble**: expressió de la **voluntat ascendent**.
      - Neix de l'acceptació de la vida amb totes les seves exigències. Els forts descarreguen la seva energia vital, sense altres valors que els que ells mateixos es dicten.
      - És una moral que **s'afirma a ella mateixa**.
      - És una **moral activa**: afirma el valor de la individualitat i l'espontaneïtat.
      - Es basa en l'instint, en la força.
      - Els forts no tenen ressentiment ni odi, senzillament dominen.
      - Viu el present amb intensitat i alegria. **(text 7)**

- La moral dels esclaus: expressió de la **voluntat decadent**.
  - Neix de la por a la vida i del sentiment d'inferioritat. L'odi que senten els febles contra els poderosos engendra un ressentiment que no poden descarregar de manera directa. Impotents, es busca l'escalfor del ramat, dels qui són també miserables i febles, i s'enalteix la feblesa, la humilitat, l'obediència, la compassió, la paciència...
  - És una moral que **nega allò que li és estrany**.
  - És una **moral reactiva**: no afirma, sinó que nega.
  - Busca el ramat, el gregarisme. És una moral covarda.
  - És una moral que té com a ideal la **narcosi** dels estoics: acceptar el patiment com a inevitable.
  - A més, els febles, com són incapaços de participar dels valors alegres i jovials dels poderosos, **inventen un més enllà** que els compensarà de les misèries de la seva existència, i, per satisfer el seu ressentiment, imaginem el càstig que hi rebran els que ara anomenen dolents.

La transvaloració dels valors

- Com es va produir el capgirament dels valors? Va ser obra fonamentalment de la **casta sacerdotal**, i especialment del **poble jueu**, poble sacerdotal per excel·lència:
  - Els sacerdots, que formaven part dels poderosos, van començar a utilitzar termes com ara **pur** (que originalment era només el qui es renta, qui s'absté de certs menjars, l'home que no va amb dones brutes) com a distintiu de la seva condició, a diferència dels aristòcrates i cavallers. Van identificar la puresa amb els valors de l'ascetisme i van començar a estendre un poder basat en l'odi i el ressentiment nascuts de la seva impotència. (text 5)
  - La nova moral dels sacerdots, finalment, va quallar en la figura de **Jesús de Natzaret**, que és un ideal seductor nascut de l'odi dels sacerdots jueus.
  - Finalment, «la revolta dels esclaus en la moral comença quan el mateix ressentiment esdevé creador i genera valors». (text 6)
- La maniobra de la transvaloració continua amb la invenció de categories com ara:
  - La **llibertat** (com a **lliure albir**) i la **culpa**; es vol fer creure que:
    - Els febles haurien renunciat voluntàriament a la força;
    - Els forts són culpables de ser forts. (text 8)
  - La **mala consciència**: en acceptar una moral de restriccions, els nobles van fer d'ells mateixos l'objecte de persecució, i es castiguen amb la mala consciència i el sentiment de culpa.

6. La mort de Déu, el nihilisme, el superhome i l'etern retorn

- Nietzsche parla de la **mort de Déu** (tema que ja es trobava en Hegel), el **nihilisme**, l'adveniment del **superhome** i l'**etern retorn** a diferents obres, entre elles a *Aurora*, *La gaia ciència*, *Així parla Zaratustra* i *Més enllà del bé i del mal*.
- Tots ells són imatges o metàfores que, més que referir-se a alguna cosa que es considera certa (cal recordar que per a Nietzsche no existeix una veritat objectiva) volen expressar una proposta d'afirmació de la voluntat de poder, són instruments per lluitar contra la negació de la vida i de la voluntat de poder pròpia de l'herència socratocristiana que caracteritza la cultura occidental.

La mort de Déu

- Que Déu ha mort és en gran mesura un diagnòstic. **Déu** –i tota referència extraterrenal– **comença a deixar de servir per explicar o donar sentit a allò terrenal**.
- Però, després de la Il·lustració, molts que es proclamen ateu en realitat han substituït Déu per noves categories que en realitat són el mateix: l'Ésser, la Raó, la Substància, la Veritat... O han donat un valor suprem a coses com la nació, el progrés, la democràcia, la justícia, la revolució... En realitat es tracta de noves formes de divinitat. Cal desemmascarar també els qui defensen aquestes noves divinitats.
- La mort de Déu implica l'inici de l'**enderrocament de qualsevol ideal extramundà**, de totes les veritats absolutes, de tota referència a un món d'idees que pretengui explicar la realitat o fonamentar la moral.
- La mort de Déu implica la **desaparició de les idees metafísiques** (l'Ésser, la raó, la substància...), però també de categories substitutòries que pretenguin donar sentit al món referint-lo a alguna cosa suprema (la nació, la democràcia, el progrés, la democràcia, la justícia, la revolució...). (text 10)

El nihilisme

- Nihilisme** (en general, no específicament en Nietzsche) significa la negació de qualsevol propòsit, valor o significat a la vida. En Nietzsche el terme *nihilisme* s'usa de diverses maneres:
  - D'una banda designa el **llarg procés de decadència i negació de la vida** que es va iniciar amb el socratisme.
  - D'altra banda es refereix a la **desaparició de tots els valors eters** amb la mort de Déu. L'home comú sent un gran buit amb la desaparició de tots els ideals transcendents.
  - Finalment té un sentit positiu: els grans homes poden assumir amb joia la mort de Déu, ja que obre el camp de la creativitat humana. El **nihilisme prepara el terreny per l'adveniment del superhome**.

L'últim home

- La mort de Déu, és necessària per l'adveniment del superhome, però, de moment, provoca l'aparició del que Nietzsche anomena l'últim home.
- L'**últim home** és un **ésser mediocre i menyspreable** que sent com un buit la mort de Déu. S'acontenta amb el pragmatisme i la tecnocràcia i ha substituït Déu per la seva comoditat. Busca només un plaer miserable i el confort quotidià. L'últim home representa la culminació de la decadència de la civilització occidental.

El superhome

- L'home haurà de donar pas al superhome, que estarà a l'alçada de la mort de Déu. L'home és un pont entre la bèstia i el superhome.
- El superhome accepta la mort de Déu sense substituir-lo per altres valors i categories. No necessita valors falsos.
- El superhome serà un **ésser ple, vital**, que viurà afirmant la vida.
- El superhome ha de ser el **sentit de la terra**. (text 11)

El camell, el lleó i el nen

- A *Així parla Zaratustra*, Nietzsche ofereix una coneguda metàfora sobre el camí que caldrà seguir per superar la negació de la vida, la voluntat de no-res pròpia de la cultura occidental. Serien tres estadis, representats per les imatges del **camell**, el **lleó** i el **nen**:
  - **El camell**: Primer l'ésser humà pren la forma de camell, animal que transporta sobre les gupes la càrrega dels valors contraris a la vida i que representa la submissió o l'obediència. El camell vol anar ben carregat, només és capaç de sentir-se valuós transportant la pesada càrrega d'una suposada vida superior. Tota la seva vida es regeix pel deure i el sacrifici, i, des del sentiment de culpa, creu com més gran és el sacrifici més assumeix el seu destí.
  - **El lleó**: Després l'esperit humà cal que esdevingui lleó, animal ferotge que lluita, nega i destrueix tots els valors. Vol fugir de l'atracció pel deure del camell, però la seva voluntat és només encara això: una fugida, una negació. La seva voluntat no és encara una afirmació d'ella mateixa, sinó una revolta contra els valors del camell.
  - **El nen**: Finalment l'ésser humà podrà transformar-se en un nen, l'ésser espontani, ple d'una nova innocència que ja no coneix els vells valors i és capaç d'afirmar alegrement la vida. La vida ja no serà revoltar-se contra l'esperit del camell, sinó afirmar-se amb alegria. La imatge del nen és equivalent a la del superhome.

L'etern retorn

- Nietzsche oposa al concepte lineal del temps la idea de l'**etern retorn**: en el curs infinit del temps, **tots els estats de la realitat han de tornar-se a repetir infinitament**. Cada moment, cada cosa, fins la més insignificant, ha de tornar-se a repetir per sempre.
- La idea d'etern retorn soscava la concepció judeocristiana de l'eternitat, absolutament estàtica. L'etern retorn és l'expressió de la particularitat de cada cosa i cada instant, de l'esdevenir imparabile, que es transcendeix en el retorn infinit.
- Nietzsche anuncia l'etern retorn per tal de **conferir a l'ara i aquí la dignitat d'allò etern**.
- El concepte de l'etern retorn prové del món grec. Però Nietzsche l'utilitza com una quelcom que ha d'acceptar el superhome. És una mena de prova moral: el superhome ha d'estimar tant cada moment, el món i la vida, que ha de voler que tot es repeteixi infinitament.
- **El destí del superhome és la voluntat joiosa que tot es repeteixi.**
- Cada instant ha de ser alhora únic i etern, ja que cadascun conté tot el sentit de l'existència. (text 12)